

Mª X. Bello Rivas (2004): “A interferencia negativa na traducción do castelán ó galego”, en R. Álvarez / F. Fernández Rei / A. Santamarina (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, vol. 1, 469-487.

You are free to copy, distribute and transmit the work under the following conditions:

- **Attribution** — You must attribute the work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Non commercial** — You may not use this work for commercial purposes.

A INTERFERENCIA NEGATIVA NA TRADUCCION DO CASTELÁN Ó GALEGO

María Xesús Bello Rivas

Romanistik. Universität Paderborn

1. INTRODUCCIÓN

Cando falamos da existencia de fenómenos de interferencia entre dous textos¹ referímonos, segundo a definición xa clásica de Weinreich, a:

Los casos de desviación con respecto a las normas de cualquiera de las dos lenguas que ocurren en el habla de los individuos bilingües como resultado de su familiaridad con más de una lengua, es decir, como resultado de contactos, serán denominados fenómenos de *interferencia*. (Weinreich 1974, p. 17)

Se a meta do rexistro ó que sometemos un texto se centra na pescuda daquelas realizacións non propias da lingua no que está elaborado, estaremos ante interferencias ás que chamaremos de tipo *positivo*, isto é, unha interferencia manifesta a través da presenza positiva dun elemento pertencente a outra lingua no texto.

Levando a formulación teórica ó contacto lingüístico existente, en Galicia, entre o castelán e o galego, podemos observar que do contacto co castelán resultan moitos casos de interferencias² en tódolos campos da lingua. Por exemplo, son frecuentes en textos galegos formas³ de tipo léxico como “corbata” no canto de “gravata”, “conexo” por

¹ Entendemos aquí por *texto* o resultado dunha operación comunicativa, sexa esta operación oral, escrita ou doutro tipo. *vid.* Coseriu, 1977.

² Todos estes serán exemplos da interferencia chamada de **transposición** (interferencia dunha lingua A en B): nun texto da lingua B aparecen elementos pertencentes á lingua A (-AB) inexistentes en B (+AB). Este tipo de interferencia é o máis descrito nos estudos e dáse no plano fonético, morfolóxico, sintáctico e léxico. Kabatek, 1998.

³ Exemplos tirados do *glosario de formas incorrectas* que aparece, a modo de apéndice, no *Diccionario Xerais castelán-galego*, pp. 833-844.

“coello”, “sartén” por “tixola”, etc. Igualmente atopamos exemplos de influxo do galego no castelán de Galicia: “reseso”⁴ por “revenido”; “esmagar” por “aplastar”, etc.

Se ademais as linguas A e B están moi próximas entre si (como é o caso das linguas que aquí nos ocupan) terán en común moitos elementos, interferíndose mutuamente ó estaren sempre presentes dalgún modo, co que se engade un problema máis á hora da creación / emisión dun texto nunha desas linguas. A proximidade facilita, por unha banda, moverse nunha especie de “zona común” das dúas linguas⁵, en contacto e de preferir aqueles elementos que existen en ambas; ou ben evita-lo común e optar por unha maior *marcación*⁶ do texto, e para isto non temos máis que escolle-las formas non comúns ou diferentes: “preto”, “atopar”, “mercadoría”, “xornalista” etc. Estes dous tipos de interferencia foron cualificados por Coseriu (1977a) como de carácter *negativo* ó seren resultado da non-realización dunha ou doutra forma na busca, quer da neutralidade, quer do diferencialismo⁷. O termo *interferencia negativa* podería levar a confusións, xa que non se trata de interferencias “que fagan dano” ó contrario das “proveitosas”, senón simplemente de interferencias que non consisten na aparición “positiva” dun elemento doutra lingua no texto producido. Alteran, en cambio, o texto *dentro das posibilidades de realización* da lingua-meta.

A frecuencia de interferencias que aparecen nun texto está mediatizada polas condicións pragmáticas da súa produción e varía segundo o grao de elaboración do mesmo: a maior grao de reflexión e planificabilidade, maiores serán as posibilidades de selección consciente de elementos. E un grao moi alto destas posibilidades témolo, sen dúbida, no caso da tradución.

⁴ Resulta curioso que esta forma -tan frecuente como galeguismo- non se mencione no *Xerais castelán-galego* como equivalente do castelán “revenido”, aparecendo, no canto dela, a palabra “correúdo”.

⁵ A estas formas pertencerán as do tipo “manera” (cast.) / maneira, xeito (gal.) onde “maneira” será tido como común, o mesmo en “poner” / “poñer”, “pór”. *Vid.* máis adiante a cita de Fernández Rei, 1991.

⁶ No sentido de maior *autonomía* (=diferenciación) con respecto ó castelán.

⁷ Esta separación dentro das posibilidades de *interferencia negativa* descrita por Coseriu foi amplamente desenvolvida por Kabatek, 1998, p. 846, quen etiquetou e concretou estas dúas vertentes:

“**Interferencia de converxencia:** Nun texto da lingua B aparecen sobre todo elementos da zona idéntica ou análoga AB, común ás dúas linguas; esta preferencia polos elementos de AB ten como contrapartida a non-realización (ou “realización negativa”) de elementos da zona diverxente B (-AB). Este tipo de interferencia é máis difícil de describir e dáse, sobre todo, no plano morfolóxico-sintáctico e léxico porque se limita a casos onde hai máis dunha posibilidade, pero tamén se pode dar no plano fonético (cando p. e. na lingua de chegada hai variantes de pronunciación e se prefere a pronunciación concordante coa lingua de contacto) (...).

Interferencia de diverxencia: Nun texto da lingua B dáse preferencia ós elementos non análogos ou idénticos B (-AB); a contrapartida desta preferencia por B (-AB) é a non-realización ou “realización negativa” de elementos da zona común AB. Igual có tipo anterior, contrario a este, a interferencia de diverxencia dáse sobre todo no léxico ou no plano morfolóxico-sintáctico, e pode darse no plano fonético coa escolla, de ser posible, de formas diverxentes.”

A traducción non é máis ca un xeito de comunicar, aínda que especial, de comunicación lingüística. Temos unha mensaxe (un texto, codificado e emitido por un emisor-codificador) que ha de ser recibida por un receptor-descodificador. Esta comunicación lingüística debe ser entendida cunha grande relatividade. En todo intercambio lingüístico a comunicación obtense cun maior ou menor grao de perfección. Dous falantes poden non entenderse totalmente a pesar de estaren a fala-la mesma lingua, por mor da existencia de *ruidos*, malentendidos, etc. Estes malentendidos serían produto da interferencia que, como é sabido, xoga un papel normal no proceso comunicativo. A posibilidade de existencia de interferencias darase de estarmos ante individuos con competencia en dúas linguas, aínda que esta competencia non sexa plena.

Para Uriel Weinreich,

dos o más lenguas están *en contacto*⁸ si son usadas alternativamente por las mismas personas. Los individuos que usan las lenguas son, por lo tanto, el punto de contacto (Weinreich, 1974, p. 7).

Esta é, ante todo, a definición dunha situación parcial de *bilingüismo*.

A razón de por que se estudia a traducción como exemplo de contacto de linguas é clara: dúas linguas conviven moi intimamente no interior do traductor. Este traductor, necesariamente “bilingüe”, constitúese coma o nó de unión entre dúas ou máis linguas, e a influencia da lingua de partida sobre a lingua de chegada é indiscutible. A traducción, pois, é un feito de bilingüismo, pero como realidade de contacto levada a unha situación extrema, xa que o contexto da traducción será o reflexivo por excelencia entre as distintas situacións comunicativas onde apareza máis dunha lingua. O valor do estudo das interferencias na traducción aumenta na medida en que se sobreentenda que estamos ante un individuo traductor sometido a un alto nivel de concentración, xa que aqueles “barbarismos” que poidan aparecer responderán a interferencias arraigadas en maior grao⁹.

[La traduction] est la plus consciente et la plus organisée; le cas où le locuteur bilingue lutte consciemment contre toute déviation de la norme linguistique, contre toute interférence ce qui restreindra considérablement la collecte de faits intéressants de ce genre dans les textes traduits (Mounin, 1963, p. 5).

Lingüistas como Martinet concédennlle ó individuo traductor o estatus de “bilingüe profesional”:

⁸ A cursiva é do autor.

⁹ “Pode extrañar, a primeira vista, a implícita presuposición da existencia de interferencia como factor xeral das traduccions, dado o feito de que normalmente non se supón que este fenómeno, longamente estudiado sobre todo con respecto á lingua falada, se dera tamén nos textos elaboradamente escritos, onde o resultado adoita ser cualificado sen máis como texto propio á lingua de chegada só relacionado co texto de orixe polo contido”. Kabatek, 1998, p. 844, cfr. Coseriu, 1977b.

The latter seems to require on the part of the bilingual speaker such a set purpose as few persons seem to be capable of, at least in the long run. In any case, it appears that the integrity of the two structures is more likely to be preserved when the two languages in contact are of equal or comparable prestige, a situation which is not rare in cases of what we might call individual bi- or plurilingualism (Martinet, 1952, p. 7).

Debemos facer, sen embargo, unha clara separación entre aqueles textos producidos desde unha asepsia real de ámbalas dúas linguas, isto é, traducións onde as linguas manexadas só se atopan no momento da elaboración do traslado, sen conviviren no contorno externo da tradución, e aqueles textos obtidos nun ambiente de bilingüismo social activo ou pasivo. Desta separación xurdirá a diferenza de categoría das interferencias atopadas. No primeiro caso estaríamos ante simples “barbarismos” –como apuntabamos– resultantes do coñecemento imperfecto das linguas por parte do traductor, exemplos de pouco interese en xeral para o investigador do nivel histórico, xa que non serán máis ca feitos illados nun individuo con transcendencia escasa ou nula. Supoñemos que a esta situación se refería Mounin ó apuntar:

L'étude de la traduction comme contact de langues risquerait donc bien d'être inutile parce que pauvre en résultats (Mounin, 1963, p. 6).

O segundo caso, en cambio, si terá importancia para a lingüística, xa que será un campo de probas ideal para a investigación de todos aqueles aspectos que caracterizan o fenómeno do bilingüismo en canto definidor dunha realidade social:

que la linguistique [...] éclaire pour les traducteurs eux-mêmes les problèmes de traduction. Au lieu de récrire (toutes proportions gardées) un traité de linguistique générale à la seule lumière des faits de traduction, on peut se proposer d'élaborer un traité de traduction à la lumière des acquisitions les moins contestées de la linguistique la plus récente (Mounin, 1963, p. 7).

No momento de enfronta-las consecuencias das interferencias atopadas nunha mensaxe producida desde a presenza de dúas linguas, cómpre analiza-los elementos actúantes que alimentan a tradución e estas interferencias, considerando para esa circunstancia que as linguas que interveñen son, como tales linguas, sistemas de formalización.

Son moitos os autores que optan polo emprego de termos como “tradución palabra por palabra”, “tradución libre”, etc. no intento de nomea-los distintos chanzos que se poden percorrer cara a elaborar unha tradución. Dentro desta tradición pódese poñer de exemplo a obra de V. García Yebra (1982), quen dedica un capítulo enteiro á modalidade da tradución “palabra por palabra”, e intenta neste apartado chegar a unha pseudometodoloxía da análise das traducións partindo da categorización gramatical das linguas manexadas (de seren estas tipoloxicamente iguais) e chegando a explicacións un tanto absurdas. Ofrécenos ó principio unha serie de exemplos de tradución literal posible –aquí apuntaremos só un deles, produto do traslado dunha frase portuguesa ó castelán:

prática não menos útil é o simples confronto crítico de qualquer tradução com o original
 práctica no menos útil es la simple confrontación crítica de cualquier traducción con el original

Para dar a continuación outro exemplo onde as mesmas linguas non permiten esa traducción literal “desexable”:

Será necesario acrescentar a exigência óbvia de o tradutor não parar de estudar a língua de sua especialização?

*¿Será necesario añadir la exigencia obvia de *el traductor no parar* de estudiar la lengua de su especialización?

Parece confundir *palabra* con *étimo* e demostra ter moi pouco coñecemento do que incluso por “traducción palabra por palabra” se entende, xa que de se ter traducido algo coma:

¿Será necesario añadir la exigencia obvia de que el traductor no deje de estudiar la lengua de su especialización?

estariamos de igual xeito ante unha traducción literal, porque sempre que se cambie de lingua haberá que facer uns reaxustes maiores ou menores, segundo o grao de parentesco tipolóxico das linguas, non supoñendo estas variacións en absoluto unha modificación real do texto a traducir. O problema de base que aquí está implícito é o non ter en conta que, *per definitionem*, un elemento dun sistema xamais pode se-lo mesmo elemento noutro sistema.

Pero non debemos esquecer que esta é unha forma de enfoca-la traducción moi entendida, sendo a consecuencia directa deste modelo teórico a busca da autenticidade a través do diferencialismo, fuxindo das semellanzas (en certo modo das “traduccions literais” moitas veces posibles) chegando así á **interferencia**, pero a un tipo de **interferencia negativa de diverxencia**, isto é, ó resultado desa fuxida do que de confluente poida haber en dúas linguas.

Debe rexeitarse, por fin, esa terminoloxía tradicional, por non se-la axeitada para examina-los niveis de traducción posibles, e a través deste exercicio tampouco se poderá chegar á análise de equivalencias de mensaxes. O termo *traducción* para nós terá, de feito, máis relación co que se adoita entender pola etiqueta *traducción libre*, xa que esta respondería a un intento real de referencia á realidade dunha situación comunicativa.

Tamén se pronunciou Coseriu en torno a esta polémica ó dicir que o que se traduce non son palabras, como tampouco se traduce frases nin construcións, o que se traducirá serán *textos*.

No se trata, pues, simplemente de que no se traducen los “significados”, los contenidos de lengua como tales; más aún: que la traducción no atañe siquiera al plano de las lenguas, sino al plano de los textos [...] sólo se traducen textos; y los textos no se elaboran sólo con medios lingüísticos, sino también [...] con la ayuda de medios extralingüísticos (Coseriu, 1977a, p. 219).

Tampouco debemos negar rotundamente o feito de que as palabras se traduzan, xa que o traductor, na etapa onomasiolóxica da traducción debe buscar palabras ou construcións, na lingua de chegada de igual ou moi semellante designación que o vocábulo da lingua de saída lle indica. De seren linguas emparentadas (p. e. o conxunto das linguas románicas) o recurso máis doado será o da etimoloxía, quere dicirse, indagar na lingua de chegada na pescuda dunha palabra de étimo común para así “asegura-la” eficiencia. Os problemas xorden cando aquelas palabras da mesma raíz etimolóxica designan cousas diferentes en cada unha das dúas linguas, aparecendo así o que en lingüística se adoita nomear como *falsos amigos*, palabras de aparente intercomprensión pero de referente distinto. E isto non é máis có exemplo máis sinxelo dunha situación de **interferencia**. Este movemento existente entre as fases *semasiolóxica* e *onomasiolóxica* será, como vemos, o campo de cultivo das interferencias, xa que os contidos dados na etapa semasiolóxica mediatizarán a escollo do elemento designador do mesmo significado na lingua de chegada.

Desde este entende-la traducción coma feito lingüístico de transposición de significados (niso consiste o falar) poderemos reivindicar-la súa importancia como mostra empírica para a análise das interferencias. Os calcos lingüísticos resultantes da interferencia entre dous sistemas operan como núcleo de encontro bilingüe; e como tal pode someterse á análise común das teorías da interferencia.

Volvendo á realidade de contacto entre galego e castelán, comprobamos como estas técnicas, ben de achegamento, ben de diferencialismo, son de uso común entre os falantes, chegándose, as máis das veces, ó abuso e á incorrección. Pero é curioso como (a pesar de ser un feito coñecido e do que todos –consciente ou inconscientemente– botamos man algunha vez) a penas é obxecto de reflexión teórica. O artigo de Fernández Rei (1991) “A lingua galega na prensa escrita” constitúe unha das reflexións máis temperás, onde inclúe un capítulo dedicado ó *diferencialismo fronte ó español* e apunta o seguinte:

A influencia da lingua española pode facer que se altere o semantismo dunha forma galega para fuxir doutra galega idéntica á española, ou ben que se evite a forma galega tal, substituíndoa por outra agalegada, por un dialectalismo que se cre que é a auténtica galega, por un arcaísmo ou por outro procedemento diferencialista¹⁰. [...] O descoñecemento do semantismo está a provocar un empobrecemento do léxico galego, como ocorre no uso de parellas case sinónimas como **ceibe / libre, deica / ata, derradeiro / último, intre / momento, coidar / pensar** e outras semellantes nas que o español pode ter unha única forma que recobre as dúas galegas. Hai quen utiliza só a palabra que é idéntica (ou próxima) ó español e tamén quen usa sistematicamente a diferencial do español, prescindindo dos semas que distinguen eses pares de formas.

¹⁰ Fernández Rei, 1991, pp. 49-50.

3.1. A Crónica General

Unha vez rexistrado o fenómeno a través de varios cotexos de traduccions actuais, pensei na posibilidade de aplica-lo chamado “principio de actualidade¹¹” a textos medievais produto de traduccions –como a *Crónica General de España*, séc. XIV, e a textos modernos como o *Evanxeo de San Mateo*, séc. XIX. Aínda que a intención primaria xurdiu de diferente xeito nun e noutro caso, xa que o cotexo ó que sometín a traducción galega da *Crónica General* naceu como consecuencia das abundantes consultas realizadas en torno ó texto castelán da devandita *Crónica* a traducción galega do XIV. A través destas esculcas de intención meramente contrastiva –o que pretendía era investigar algúns puntos lingüísticos moi concretos–, funme decatando de que a calidade dos exemplos atopados tralas primeiras comparacións, se ofrecían como un enorme e interesantísimo tesouro sobre o que cumpría traballar máis polo miúdo. O labor primeiro debía consistir na preparación dun corpus resultado do cotexo minucioso de cada un dos 176 capítulos que compoñen a obra galega (este é o número de capítulos traducidos á nosa lingua). A través deste lento traballo de compilación de exemplos¹² fun observando algunhas das técnicas que de xeito recorrente empregou o traductor para elabora-la versión galega coa que contamos. O que máis destacaba era a tendencia diferencialista, o ánimo pola diverxencia, por iso cando me introducín no estudio analítico da traducción escollín, entre as variadas posibilidades (problemas de grafía, aspectos concretos do sistema de cada lingua, etc.) a análise das técnicas de afastamento.

Estes “mecanismos de afastamento” dos que falabamos pódense agrupar en dous grandes apartados:

3.1.1. Mecanismos de carácter idiosincrásico

Entendemos por “mecanismos idiosincrásicos” aqueles que calquera versionador dunha obra manexa co fin de imprimirlle un carácter de certa novidade. Analizámoslos nun capítulo á parte xa que todos eles son externos á lingua á que se traduce, podendo ser empregados co mesmo fin diferencialista nun traslado dentro da mesma lingua. Citarei algúns exemplos:

a) *Desenvolvemento das cifras romanas*

O que persegue o traductor galego no campo das referencias numéricas é, ante todo, a non coincidencia. Así irá alternando ó longo de todo o texto entre o desenvolvemento das cantidades prescindindo da numeración romana (por ser esta a preferida do autor

¹¹ Este “principio”, aínda que moi perigoso -tanto máis canto máis lonxe de nós se sitúe o texto- pode ser moi eficaz ó constituirse, moitas veces, como único método efectivo de esculca.

¹² Este traballo constituíu a miña Tese de licenciatura de título: *A traducción galega da Crónica General de España, entre dependencia e innovación*, lida na Universidade de Santiago de Compostela en xullo de 1995.

castelán) e a aceptación, pola contra, esporádica, das cifras romanas (normalmente como resposta a unha referencia numérica non cifrada no orixinal). Desenvolve as cantidades mediante unha palabra ou mediante un sistema mixto de cifra e palabra:

CGP 359 b liñas 22-23	DCCC et LX annos
CGL cap. 2 liña 4	oytoçētos et sateenta anos
CGP 364 a liña 4	DCCCXXVII
CGL cap. 11 liña	oytoçētos LXXV anos
CGP 377 a liña 34	DCCC et XCIX annos
CGL cap. 31 liña 3	d'oytoçētos et noueenta ños

Fronte á escolla unilateral dunha cifra nos casos nos que a referencia numérica aparece desenvolvida mediante unha (ou varias) palabras no texto de orixe:

CGP 389 a liña 16	sexto
CGL cap. 56 liña 17	vi ^o
CGP 407 a liña 41	cinco
CGL cap. 78 liña 7	v
CGP 427 a liña 38	seys annos
CGL cap. 106 liña 13	vj ños

b) A fórmula temporal “andaua otrossi estonces” e outras referencias cronolóxicas

A construción *andaua otrossi estonces* é a escollida polo autor castelán como introducción recorrente ó relato da ubicación cronolóxica dos feitos que adiante se mostren. Esta cláusula non é respectada, case por sistema, na tradución, adaptándoa o trasladador con certas variacións (normalmente mediante a omisión dun ou máis elementos), conseguíndose así, por unha banda, aparta-lo texto galego do orixinal castelán e, pola outra, rompe-la monotóna que lle imprime ó texto o continuo recurso a esta secuencia como introducción capitular:

CGP 362 b liñas 46-47	andaua otrossi estonces
CGL cap. 8 liña 3	andaua entõçe
CGP 377 a liñas 34-35	andaua otrossi estonces
CGL cap. 31 liña 4	andaua outrossi

A través dos exemplos anteriores podemos observar como tamén o texto castelán xoga ás veces (pero en moi contadas ocasións) a apartarse desta monotóna da que falabamos, procurando varia-la orde dos elementos pero case nunca omitindo un deles, e curiosamente, cando o fai, axiña o trasladador galego aproveita o feito para reconstruí-lo estado inicial das cousas, perseguindo, unha vez máis, o diferencialismo:

CGP 431 a liña 38	andaua otrossi
CGL cap. 111 liña 3	andaua outrosy entõ.

Entre outras cláusulas recorrentes de encadramento cronolóxico podemos cita-las seguintes:

CGP 448 b liña 40	andaua ell anno de la Encarnation
CGL cap. 129 liña 4	o ãno da encarnaçõ do Senor
CGP 469 b liña 17	la Encarnation del Sennor
CGL cap. 161 liña 4	a encarnaçõ

c) *Conxunción*

Chama a atención o uso e abuso do emprego da conxunción copulativa *et* no texto galego como partícula introductora dun enunciado:

CGP 382 b liñas 23-24	en este anno otrosi murio
CGL cap. 41 liña 18	<i>et</i> en este ãno finou outrossi
CGP 382 b liña 47	este rey
CGL cap. 42 liña 8	<i>et</i> este rey

Mentres opta moitas veces por suprimila cando aparece no texto castelán:

CGP 402 b liña 21	<i>et</i> fizieron como les el mando
CGL cap. 74 liñas 37-38	fezerõ como lly el mandou
CGP 406 b liña 8	et despues
CGL cap. 76 liña 16	depoys
CGP 433 b liñas 4-5	et assi
CGL cap. 112 liña 20	assy.

d) *Artigo e demostrativo*

Outra posibilidade de desmarcación fronte ó orixinal que se lle ofrece ó trasladador é a do cambio dos elementos que funcionan de actualizadores do sustantivo, isto é, artigos e demostrativos. De novo un exemplo de troco practicamente irrelevante en canto á variación do contido semántico aproveitado con dilixencia polo versionador galego.

Cambio dun demostrativo por outro de distinta persoa:

CGP 369 a liña 9	en <i>esse</i> anno
CGL cap. 21 liña 5	en <i>este</i> ano
CGP 475 b liña 20	<i>este</i> rey
CGL cap. 166 liña 74	<i>esse</i> rrey

Cambio de demostrativo por artigo e viceversa:

CGP 369 a liñas 42-43	mudaronle <i>aquel</i> nombre
CGL cap. 21 liña 24	mudarõlle <i>o</i> nume
CGP 369 b liña 8	el regnado <i>deste</i> rey
CGL cap. 22 liña 2	o reynado <i>del</i> rey

e) *Opción de busca dun novo vocábulo, eludindo a confluencia de formas*

Sempre que se somete a comparación un texto resultado dunha traslación calquera, sen que esta sexa por necesidade unha traducción, o que máis axiña chama a atención ó investigador é o emprego deste método de permuta de vocábulos. É este un fenómeno que só se dará, por lóxica, ó traballar con dúas linguas emparentadas, e aparece dun xeito directamente proporcional: a maior proximidade entre as linguas, maior recorrencia a este método, xa que o número de termos coincidentes será mais elevado. E isto é o que acontece entre o galego e o castelán medievais. Dentro da competencia do traductor ofréceselle o castelán moitas veces semellante en exceso e do seu desexo de variación e de orixinalidade xorde este anhelo diferencialista:

CGP 365 a liñas 38-39	<i>pusoles</i> como uisquiessen en paz
CGL cap. 13 liña 11	<i>apostouos</i> como uiuesem en paz
CGP 365 b liña 18	sin grand <i>trabaio</i>
CGL cap. 14 liña 16	sen grã <i>gerra</i>
CGP 365 b liña 21	<i>dones</i>
CGL cap. 14 liña 18	<i>dineyros</i>
CGP 367 a liña 22	del <i>regnado</i>
CGL cap. 18 liña 7	do <i>rreyno</i>
CGP 367 b liña 24	<i>uuscarse</i> mucho mal unos a otros
CGL cap. 19 liñas 20-21	<i>fazerse</i> muyto mal ũus outros

Xoga con esta posibilidade ata o extremo de non aceptar por principio o termo dado cando existe outra variante próxima coa que se poida substituír, chegando a extremos coma os dos seguinte exemplos (obsérvese que se trata de fragmentos tomados dun mesmo capítulo):

CGP 400 b liña 45	<i>leuantate</i>
CGL cap. 73 liña 4	<i>leuate</i>
CGP 401 a liña 17	<i>lieuate</i>
CGL cap. 73 liña 52	<i>leuantate.</i>

f) *Cambio de lugar de elementos na cláusula*

Ó igual que tódolos recursos ata agora exemplificados, o cambio de elementos no texto é un xeito máis mediante o cal se obtén un lixeiro cambio respecto ó orixinal. Este recurso é con moito o favorito do noso traductor, xa que a través destas alteracións non se cambia en nada a información previamente ofrecida polo texto orixinal.

CGP 398 a liña 17	en grand yerro
CGL cap. 71 liña 16	en erro grande
CGP 401 b liñas 43-44	que fagades una postura entre uos
CGL cap. 73 liña 94	que façades ontre uos hũa postura

Estas mesmas técnicas de afastamento en busca da orixinalidade rexístranse ó longo de todo o texto: a través do cambio, ou supresión, de adverbios, adxectivos, persoas verbais –sempre que non altere o significado–, tempos, reccións, etc.

3.1.2. *Mecanismos internos da lingua galega*

Figuran baixo este apartado aquel tipo de variacións existentes no texto que responden a unha alternancia real no sistema da lingua galega. O traductor aproveita desta dualidade de formas para afastarse do texto castelán, incluso alí onde o castelán tamén oscila entre dúas solucións, optando sempre o versionador pola forma diferente.

a) *Verbos reflexivos*

Os verbos reflexivos casteláns descoñecidos no galego son traducidos case sempre pola forma sen pronome, aínda que aquí a alternancia é bastante elevada, como tamén o era no castelán. O que si é curioso é que o noso traductor opte na maioría dos casos pola forma diferente; así, a unha forma con pronome reflexivo en castelán corresponderalle unha sen pronome no galego e, viceversa:

CGP 386 a liña 5	<i>fuesse</i> contra los moros
CGL cap. 49 liña 20	foy contra os mouros
CGP 401 b liña 8	<i>adormecime</i>
CGL cap. 73 liña 4	<i>adormeçi.</i>

Fronte a:

CGP 362 a liña 11	<i>arribaron</i>
CGL cap. 7 liña 2	<i>arribarõse</i>

Témo-la certeza deste xogo diferencialista en casos tan extremos coma o de atopar nun mesmo capítulo formas opostas:

CGP 435 b liñas 13-14	<i>fuéronse</i> ell et don Rodrigo
CGL cap. 113 liña 72	<i>forõ</i> el et dom Rroy Valasquez
CGP 435 b liña 20	<i>fue</i> su uia
CGL cap. 113 liña 76	<i>foysse</i> sua via.

b) *Rección verbal*

Tamén se poden apunta-los casos de verbos de rección preposicional inestable, inestabilidade coa que xoga unha vez máis o escribán galego na busca do diferencialismo:

CGP 388 b liña 46	<i>começo</i> a regnar
CGL cap. 56 liña 4	<i>começou</i> de rreynar
CGP 398b liña 5	puede <i>tornar en</i> el
CGL cap. 71 liña 35	pode <i>tornar a</i> el
CGP 402 b liñas 31-32	<i>começaron</i> todos <i>de</i> lidiar
CGL cap. 74 liña 43	<i>começarõ</i> todos <i>a</i> lidar

c) Colocación do pronome átono

A través da lectura deste texto sabemos da existencia dunha inestabilidade das solucións en canto á colocación do pronome átono con respecto ó verbo. A época á que pertence este texto distínguese por ser unha época de transición da lingua, co que non é estraño atopar diferentes solucións en contextos sintácticos semellantes.

Pronome anteposto ó verbo:

CGP 412 b liñas 14-15	tu <i>me semeias</i> duenna sin piadad
CGL cap. 85 liñas 38-39	tu <i>me semellas</i> a dona sem piedada
CGP 426 b liña 33	por el <i>se arranco</i> la fazienda
CGL cap. 85 liña 36	por el <i>sse arrācou</i> toda fazenda

Pronome posposto sen necesidade:

CGP 476 b liñas 19-20	el <i>que</i> gano Toledo de moros et <i>la poblo</i> de cristianos
CGL cap. 168 liña 30	o <i>que</i> gāanou Toledo de mouros et <i>pobroa</i> de cristāos

Pronome posposto segundo as regras do galego:

CGP 410 a liña 10	estonces <i>le dixo</i>
CGL cap. 84 liña 26	et entō <i>dissollj.</i>

Este xogo de interpolación é moi frecuente, sendo un dos riscos que máis separan estes dous textos entre si. A interpolación pronominal era de uso común no galego medieval, e tamén no castelán medieval, aínda que, como podemos observar en concreto nestas dúas obras, é o galego o que fai un uso case sistemático, alá onde o texto castelán lle dá a posibilidade. Se o traductor reacciona con tanta dilixencia ante esta posibilidade que lle ofrece a lingua galega, poderíamos deducir, por contraste, que os exemplos anteriores de colocación case arbitraria do pronome en relación ó verbo responden a unha variación tamén asistemática dentro dos sistema da lingua do momento, ou cando menos, dentro do *idiolecto* do noso traductor:

CGP 360 b liña 8	por ayudarte
CGL cap. 3 liña 16	por te ajudar
CGP 362 b liñas 13-14	ues que a las naues no se podien acoger
CGL cap. 7 liñas 33-34	poys que se ño podiam (a) acoler aas naues

3.2. O Evanxeo de San Mateo

O estudo da tradución galega do *Evanxeo de San Mateo* enmárcase nun proxecto¹³ máis ambicioso que estamos a rematar Johannes Kabatek e mais eu na Universidade de Paderborn. Proxecto consistente na edición e estudo do texto de *El «Evangeliu de San Mateo» traducido al dialecto gallego de la versión castellana de don Felix Torres*

¹³ Proxecto financiado cunha “Bolsa de investigación para estada en universidades estranxeiras” concedida pola Universidade de Santiago de Compostela da que gocei de outubro a decembro de 1995.

Amat, por don José Sánchez de Santa María, encargado polo príncipe-lingüista Luís Luciano Bonaparte. Esta obra é de especial importancia para a lingüística galega ó se tratar do primeiro texto do XIX escrito na nosa lingua, aínda que sexa, unha vez máis, produto dunha traducción. Engádeselle a isto a circunstancia, excepcional, de contarmos con dúas versións distintas –de dous tradutores diferentes¹⁴–, ademais dunha colección interesantísima de cartas de carácter metalingüístico cruzadas entre os intermediarios delegados polo príncipe Bonaparte e o primeiro encargado da traducción Vicente de Turnes¹⁵. A maior cercanía do texto unida á existencia destas cartas sérvennos de excelente testemuño das dúbidas, vacilacións e moitas veces incongruencias ás que chegou o primeiro dos tradutores ó galego. Engádese aínda un factor máis de interese e é que, a través das respostas que dá Turnes ás cuestións formuladas por Antonio de Aspiazu –quen fai de mediador entre Bonaparte e o médico compostelán– podémonos achegar ás ideas que tiña sobre a lingua galega, ideas que se achegan moito á liña da busca da separación fronte ó castelán en contraste coa segunda traducción, a de Santa María, quen prefire ser máis fiel ó texto castelán.

O curioso de Turnes é que tenda, en determinados vocábulos –e a pesar de ser interrogado directamente– ó mantemento dun castelanismo (así prefire “cielo” fronte a “ceu”; “iglesia” fronte a “írexa”; “espíritu” fronte a “esprito”; “incienso” fronte a “incenso”; “xeneracion” fronte a “xeración” etc. –formas polas que si se decidirá Santa María–); mentres que se obstina en buscar sinónimos (moitas veces erróneos) a vocábulos que serían perfectamente normais no sistema galego pero que coinciden co castelán (“caravel” para traducir “lirio”, “pedras de grande valor” para “perlas”, “charco” para “lago”, etc.).

É moi interesante contar con estas dúas versións galegas do texto castelán xa que, deste xeito, poderemos cotexa-los textos a dúas bandas: a versión castelán enfrontada ás traduccións galegas, por unha parte, e pola outra as dúas versións galegas entre si, podendo tirar conclusións moito máis fructíferas e, sobre todo, máis seguras que no exemplo da *Crónica General*.

Observamos, como apuntaba máis arriba, e a través do cadro de mostra incluído no apéndice II, como representan ámbolos dous tradutores as dúas tendencias posibles en situacións de traducción de linguas tipoloxicamente iguais e copresentes –como no caso castelán-galego–, no contorno social: por unha banda a tendencia á confluencia, a manter como base o texto de saída (representada por Santa María), e, pola outra, a tendencia á separación, á diferenciación (representada por Turnes). Á parte debemos ter en conta que Santa María recibiu de mans de Bonaparte a versión galega preparada por Turnes, e

¹⁴ Nun primeiro momento encargóuselle a V. Turnes a traducción –para a posterior publicación– deste evanxeo, aínda que máis adiante (parece que debido a unhas excesivas esixencias económicas) foi Santa María quen levase por fin o texto novamente traducido ó prelo. Temos, entón, dúas traduccións diferentes de distintos autores e só unha publicada.

¹⁵ Para ampliar este tema resultan de obrigada consulta os diferentes traballos que, en torno a L. L. Bonaparte, desenvolveron Alonso Montero e Kabatek (*vid.* Bibliografía).

temos constancia de que a tivo en todo momento presente á luz dalgunhas correccións que fai sobre o seu manuscrito, feito que pode explicar, cando menos en parte, a súa opción de fidelidade ó castelán xa que este era un modo de diverxer do texto preparado por Turnes¹⁶.

5. CONCLUSIONES

Tras esta breve viaxe a través dos textos da tradución galega da *Crónica General de España* e do *Evangelio de San Mateo*, fómomos topando cunha serie de datos que nos confirmaron as sospeitas ás que nun principio aludiamos: a existencia, na *Crónica* e na primeira versión galega do *Evangelio*, dun traductor galego que pretende cunha elevadísima recorrencia atopar unha saída que o leve á diferenza, á orixinalidade respecto ó texto de partida. As razóns que poidan xustificar esta actitude escápanse de todo das mans, quedándonos só a posibilidade de aventurar hipóteses que quizais, e só quizais, se aproximen ós feitos. Unha das hipóteses máis recorridas é a de intentar explicar este desexo diferencialista facéndoo consecuencia inmediata do feito de estarmos ante dúas linguas moi próximas entre si, proximidade que impelería ós versionadores cara a esa busca do orixinal.

As consecuencias deste ánimo “separatista” que guía ós tradutores son claras: o texto resultante destas versións é un exemplo de lingua escrita galega que hai que observar sempre con moito coidado e tendo en conta o modelo orixinal do que foi traducido e as súas posibles influencias. A elección daqueles recursos que como diferentes se lle ofrecen no sistema galego, aínda que este mesmo sistema coñeza formas coincidentes co castelán. Por suposto, son moitas tamén as semellanzas que se poden rastrexar ó longo de toda a obra, as interferencias negativas que se constatan son tanto de tipo **converxente** coma **diverxente**, aínda que aquí me detiven máis polo miúdo no segundo dos casos.

A través desta constatación do ánimo diferencialista e da existencia deste aproveitamento claro daquelas formas alternantes no sistema do galego coa fin de afastarse do castelán, pódese valorar tamén noutra medida a aparición de formas e de esquemas sintácticos que non se coñecen no galego actual, por teren pasado estes pola peneira do traductor reiteradamente, o que se pode atribuír a un feito de plena integración destas no sistema lingüístico do momento. En resumo, se a pesar desta busca da diferenza en todo momento, vemos que unha forma ou unha construción sintáctica se repite, coincidindo co castelán, sen que o traductor interveña, pódese colixir que este será un exemplo que tería total integración no sistema, cando menos no sistema no que o traductor é competente, o que nos levará tamén a reanaliza-las “interferencias” ata hoxe estudia-

¹⁶ Cómpre tamén apunta-la diferenza de coñecementos lingüísticos existente entre Turnes e Santa María.

En relación cos conceptos de diferentes tipos de interferencia antes mencionados, habería que acentua-lo feito de seren estes susceptibles de descrición lingüística que atenda en particular ós fenómenos mesmos, pero para conseguir unha verdadeira e completa análise, hai que ter en conta o estudio dos factores extralingüísticos. Factores coma a formación do traductor, o seu grao de bilingüismo, o prestixio das linguas, o poder respectivo que representan, a semellanza entre elas, a firmeza de tradicións discursivas nas respectivas linguas, en resumo: a *finalidade* ou *finalidades* que persegue o traductor no momento de crear un novo texto, de traducir dunha lingua a outra.

Non se pode analiza-la traducción dun xeito abstracto, xa que o traductor traballará con varios códigos xustapostos e intimamente relacionados entre si. Tamén debe terse en conta o papel que en todo isto xoga o destinatario, sempre condicionador do tipo de mensaxe a elaborar, pois, como en todo acto comunicativo, o emisor (neste caso receptor e reemisor) debe reflexionar antes da produción do texto para lograr unha óptima interpretación da mensaxe. É moi importante ter presentes tódolos factores apuntados, xa que nos axudará a valorar na xusta medida a lingua que se verqueu na traducción.

Apéndice I

<i>Crónica General (castelán) cap. 676</i>		<i>Crónica General (galego) cap. 50</i>	
Páx./Liña			Liña
386 a			
26-27	el regnado del rey	o rreynado deste rrey	3
28-29	fue esto en la era de DCCCC et XXX annos	et foy na era noueçētos et XXX ānos	4
29	et andaua otrossi	et andaua	4
30	DCCC et XCII	oytoçētos et noueenta et dous ānos	4-5
30-31	et el dell imperio	et o enperio	5
32-33	auiendo grand pesar por la malandañça	avendo grāde pessar da maa andañça	6
34-35	fuesse de cabo pora tierra de moros	ffoyse para terra de mouros	7
36-37	fizo grand astragamiento	ffez muy grāde astragamento	8
37	una tierra que dizien Çitilia	hũa terra que dizē Çessilya	9
42-43	destruxo muchos otros logares, dellos a fuego, dellos a espada	estroyu muytos outros logares a ff[o]go et a espada	12
44-45	contar los nombres dellos	dizer os numes	12-13
48	pudiera llegar a ella en quanto es andadura	podera chegar a ela quanto seeria andadura	14-15
50	con grand prez	cō muy grā prez	15-16
50	et muy onrrado	et grā onrra	16
52	donna Munina Duenna	dōna Munjna	17
386 b			
2	ell uno	hũu	18
4	ouiesse	ouuera	19
4-5	de la uictoria que Dios le diera	da uētura que ouuera	20
9-10	fizo el por ende buena penitencia	fez por ende bōa pedença	22
12-13	auie mucho de hablar con ellos	ffjna muyto de ffallar cō elles	24-25
14	yuntas	vistas	26
15	como dize otrossi	coño diz	26
17	et ell uno dessos condes	et hũu destes condes	27
22-23	leuolos en cadenas a Leon	leuouos en cadeas para Leō	30-31
23	echolos en la carcel	deytouos no ca[r]ç[e]r	31
24	do yoguieron penando algunos dias	et jouuērō y algũus dias	31
26-27	que menoscabo el rey	que nō acabou el rrey	32-33
27	por ello	muyto por ello	33

Apéndice II

Cotexo do texto castelán do Evanxeo coa versión galega de Santa María¹⁷

CAP. II. *Adoración de los magos: huida de Jesús á* CAP. II.

Egipto: cruel muerte de los inocentes: Jesus, Maria y José vuelven de Egipto.

1 Habiendo pues nacido Jesus en Belen de Judá, reinando Herodes, hé aqui que unos magos vinieron del oriente á Jerusalem, preguntando: ¿dónde está el rey de los judios que <i>acaba de nacer</i>? 2 Porque nosotros hemos visto en oriente su estrella, y venido con el fin de adorarle. 3 Oyendo esto el rey Herodes, turbóse, y con él toda Jerusalem. 4 Y convocando á todos los príncipes de los sacerdotes y á los escribas del pueblo, les preguntaba en dónde habia de nacer el Cristo ó <i>Mesías</i>. 5 A lo cual ellos respondieron: en Belen de Judá: que así está escrito en el profeta: 6 Y tú, Belen, tierra de Judá, no eres ciertamente la menor entre las principales ciudades de Judá, porque de tí es de donde ha de salir el caudillo que rija mi pueblo de Israel. 7 Entonces Herodes llamando en secreto, <i>ó á solas</i>, á los magos, averiguó cuidadosamente de ellos el tiempo en que la estrella les apareció. 8 Y encaminandoles á Belen les dijo: Id, e informaos puntualmente de lo que hay de ese niño; y en habiendole hallado dadme aviso, para que yo tambien vaya y le adore. 9. Luego que oyeron esto al rey partieron. Y hé aqui que la estrella que habían visto en oriente iba delante de ellos, hasta que llegando sobre el sitio en que estaba el niño, se paró. 10 A la vista de la estrella se regocijaron por estremo:	1 HABENDO pois nacido Xesús en Belén de Xudá reinando Herodes, vé aquí que uns magos viñeron de oriente a Xerusalem. 2 Preguntando: ¿Ónde está o nacido rei dos xudíos? 3 Oíndo esto o rei Herodes, turbóuse, e consigo toda xerusalem. 4 E chamando a todos os príncipes dos sacerdotes, e aos escribas do pueblo, perguntáballes ónde tiña que nacer o Cristo ou Mesías. 5 Ao cal eles responderon: en Belen de Xudá: que así se ten escribido no profeta: 6 E ti Belen terra de Xudá, non eres certamente a mais cativa entre as principais vilas de Xudá: pois que é de tí que ten de salir o xefe, que governe o meu pueblo de Israel. 7 Entonces Herodes chamando ás caladas ou a solas aos magos, averiguóu diligentemente d'eles o tempo en que lles aparecéu a estrella: 8 E encamiñándoos a Belem, díxolles: Ide, e informádevos con puntualidá do que hai d'ese neno: e logo que o encontraredes, avisádeme, para ir eu tamen a adoralo. 9. Logo que esto oíron ao rei, fóronse: e vé aquí que a estrella, que viran no oriente, iba diante d'eles, hasta que chegando enriba do sitio onde estaba o neno, paróuse. 10 Ao ver a estrella compracéronse moitísimo.

Versión de Turnes

1. Nacido Xsesus en Bethlehem. 1. viñeron uns Magos do oriente. 2. Donde. 2. por que. 2. andamos con deseos de adoralo. 3. asustouse. 3. é con él todo Xerusalem. 4. E convocando ós príncipes. 4. en donde había de nacer. 5. Responderonlle. 6. Bethlehem. 6. a menos. 6. por que de tí ha de salir á cabeza que rixsa ó meu pueblo. 6. Vilas. 7. chamando á solas á ós Magos. 7. receivadamente. 7. ó tempo en que á estrella apareseu. 8. é cando. 8. para eu tamén adoralo. 9. Logo que oíron esto. 9. marcharon. 9. é á estrella. 9. se paróu. 10. Vista á estrella alegrouse moito.

¹⁷ Figuran ó pé as diferencias con respecto ó manuscrito de Turnes. O número refírese ó versículo onde se atopa o exemplo.

- Albrecht, J., *Linguistic und Übersetzung*, Tübingen, Niemeyer, 1973.
- Alonso Montero, J., “El Príncipe Luis Luciano Bonaparte en la lingüística gallega”, *BCPMHAL* 7, 57/58, 1962, pp. 1-5.
- Alonso Montero, J., “El Evangelio de San Mateo. Estudio lingüístico de la traducción gallega de José Sánchez Santamaría (1861)”, *BCPMHAL* 8, 59/60, 1963, pp. 210-214.
- Arana Martija, J. A., *Bibliografía bonapartiana*, Bilbao, 1990.
- Bello Rivas, M. X., *A traducción galega da Crónica General, entre dependencia e innovación*, Universidade de Santiago, Tese de licenciatura inédita, 1995.
- Bello Rivas, M. X., “O paso do latín ó galego na documentación medieval. Achegamento a unha sociolingüística histórica” in *Actas do IV Congreso da Asociación Internacional de Estudos Galegos*, Oxford, 1997, pp. 505-517.
- Bello Rivas, M. X., “O texto galego da *Crónica General* e o seu traductor”, en: *Homenaxe ó profesor Ramón Lorenzo*, edición de Dieter Kremer, Vigo, Galaxia, tomo 1, 1998, pp. 59-69.
- Bonaparte, L. L., “Portuguese Vowels, According to Mr. R. G. Vianna, Mr. H. Sweet, and Myself”, *Transactions of the Philological Society*, 1882-1884, pp. 404-408.
- Bonaparte, L. L. (ed.), *El Evangelio de San Mateo traducido al dialecto gallego de la versión castellana de don Felix Torres Amat, por don José Sánchez de Santa María precedido de algunas observaciones comparativas sobre la pronunciación gallega, asturiana, castellana y portuguesa, por el príncipe Luis Luciano Bonaparte*, London, 1861.
- Brucker, CH., “La valeur du témoignage linguistique des traductions médiévales: les constructions infinitives en moyen français”, *Actes du colloque des 29 et 30 avril 1977. Linguistique et Philologie (applications aux textes médiévaux)*, Université de Picardie. Centre d'études médiévales, Paris, Champion, 1977.
- Cary, E. / Jumpelt, R. W., *Quality in Translation, Proceedings of the III Congress of the International Federation of Translators (FIT)*, New York, Pergamon Press, 1963.
- Catford, J. C., *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*, London, Oxford University Press, 1955.
- Coseriu, E., *Sistema, Norma y Habla*, Montevideo, 1952.
- Coseriu, E., “Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción”, *El hombre y su lenguaje. Estudios de Teoría y Metodología Lingüística*, Madrid, Gredos, 1977a, 1ª reimpresión: 1985.
- Coseriu, E., “Sprachliche Interferenz bei Hochgebildeten”, en: *Sprachliche Interferenz: Festschrift für Werner Betz*, editado por H. Kolb e H. Lauffer, Tübingen, 1977b, pp. 77-100.
- Delisle, J., *Translation: An interpretative approach*, Ottawa, University of Ottawa Press, 1988.
- Fernández Rei, F., “A lingua galega na prensa escrita. Interferencias lingüísticas”, en: G. Rojo et al.: *As linguaxes dos medios de comunicación escritos en Galicia*, Santiago de Compostela, Lea, 1991, pp. 29-58.
- García Yebra, V., *Teoría y práctica de la traducción*, 1, Madrid, Gredos, 1982.
- Garnier, G., *Linguistique et Traduction*, Paradigme, 1985, p. 29.
- González Echegaray, C., *Catálogo de los manuscritos reunidos por el príncipe Luis Luciano Bonaparte*, ed. corrixida e aumentada por J. A. Arana Martija, Bilbao, 2ª 1989.
- Goyens, M. / Van Hoecke, W., “La traduction comme témoin de l'évolution linguistique”, *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas*, Editadas por Ramón Lorenzo, Vol. V: *Gramática Histórica e Historia da lingua*, 1993.
- Jäger, G., “Elemente einer Theorie der bilingualen Translation”, in *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft*, Beiheft II zur Zeitschrift Fremdsprachen, Leipzig, 1968.
- Kabatek, J., “O príncipe Louis Lucien Bonaparte, precursor da lingüística gallega”, *Cadernos de lingua* 6, A Coruña, RAG, 1992, pp.5-26.

- Kabatek, J., “Traducción e Interferencia”, en: *Homenaxe ó profesor Ramón Lorenzo*, edición de Dieter Kremer, Vigo, Galaxia, tomo II, 1998, pp. 843-861.
- Lorenzo, R. (ed.), *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*, vol. 1, Ourense: Instituto de Estudios Orensanos “Padre Feijoo”, 1975.
- Martinet, A., “Diffusion of Language and Structural Linguistics”, *Romance Philology*, vol. 6, University of California Press, 1952, pp. 5-13.
- Menéndez Pidal, R. (ed.), (1977): *Primera Crónica General de España*, volumen II, 3ª reimpresión, Madrid, Gredos, 1977.
- Morreale, M., “Apuntes para la historia de la traducción en la Edad Media”, *Revista de Literatura*, XV, números 29-30, Madrid, 1959, pp. 3-10.
- Mounin, G., *Les Problèmes théoriques de la traduction*, Paris, Gallimard, 1963.
- Nida, E. A., “Science of Translation” in *Language* 45, 3, 1969, pp. 483-498.
- “A Framework for the Analysis and Evaluation of the Theories of Translation”, in *Translation: Applications and Research*, ed. R. W. Brislin. New York, Gardner Press, 1976, pp. 47-91.
- / Taber, Ch. R., *The Theory and Practice of Translation*, 1969.
- Pergnier, M., *Les fondements sociolinguistiques de la traduction*, Lille, Presses Universitaires, 1993.
- Saussure, F. de, *Cours de linguistique générale*, édition critique préparée par Tullio de Mauro, Paris, Payet, 1984.
- Triolet, E., “L’art de traduire, ombres, reflets, coïncidences, miracles”, *La Poésie russe*, Paris, Seghess, 1965.
- Vasconcellos, J. Leite de (ed.), “L.-Lucien Bonaparte: Notas sobre clasificación de alguns dialectos románicos”, en *Revista Lusitana*, vol. II, 1890-1892, pp. 344-346.
- Vianna, A. R. Gonçalves, “Luís Luciano Bonaparte” en *Revista Lusitana*, vol. II, 1890-1892, pp. 351-352.
- Weinreich, U., *Lenguas en contacto*, Universidad Central de Venezuela, Ediciones de la Biblioteca, 1974.